

Корюківська трагедія

Історія України доби Другої світової війни фактично пишеться заново. Сучасні історики відзначають, що це – одна з особливо складних, неоднозначних і суперечливих сторінок в історії нашого народу. Незважаючи на прорахунки політичного керівництва та воєнного командування, громадяни України, як і інших республік СРСР піднялися на боротьбу проти фашистських поневолювачів, які ставили за мету завоювати панування над світом ціною знищення цілих народів, у тому числі й українського. Проте боротьба і вистраждана перемога коштували надто дорого. Стаття присвячена аналізу джерел і фактів про трагедію жителів районного центру на Чернігівщині – м. Корюківки. Крім оприлюднених свідчень, автор використала матеріали записів, які вона зробила на основі розмов із мешканцями Корюківки – Н. Громовою, Г. Іващенко, О. Корінь, М. Скрипкою, В. Скороход.

Вже давно відзначено, що для нацистів людське життя не мало жодної цінності. В наказі Верховного головного командування збройних сил Німеччини від 16 вересня 1941 р. прямо вказано, що “людське життя на Сході нічого не варте” [4, 167]. В. Кейтель – начальник штабу збройних сил Німеччини – вимагав: “Платою за життя німецького солдата, як правило, повинна слугувати смертна кара 50 – 100 комуністів. Спосіб страти повинен збільшувати ступінь залякувального впливу” [4, 167].

Більше того, одна з цілей гітлерівської агресії якраз і полягала в поголовному знищенні одних, “расово неповноцінних”, народів та в біологічному ослабленні інших. Цілі країни підлягали спустошенню і перетворенню на пустелю [9, 272]. Задовго до нападу на СРСР Гітлер говорив одному зі своїх конфідентів: “Ми повинні розвинути техніку збезлюднення. Якщо ви запитаєте мене, що я розумію під збезлюдненням, я скажу, що маю на увазі ліквідацію цілих расових одиниць і те, що я передбачаю здійснити, це, грубо кажучи, моє завдання... Я маю право усунути мільйони нижчих рас, які розмножуються, як черви” [9, 3]. Ці людиноненависницькі ідеї знайшли своє втілення і на практиці. Лише за планом “Ост” належало знищити 30 млн. слов’ян [9, 286]. Повною мірою відчули на собі всі наслідки злочинів проти людства прості люди.

За роки Другої світової війни нацисти закатували мільйони громадян різних держав, знищили тисячі міст і сіл. Осібним рядком у сумному мартиролозі мають постати населені пункти, які були спалені, а їх мешканці знищені, досить часто – спалені живцем. Це – шахтарське селище Лідіце у Чехословаччині, де гітлерівці, звинувативши жителів у переховуванні чеських патріотів, які 27 травня 1942 р. вчинили замах на протектора Богемії Р. Гейдріха, розстріляли усіх чоловіків старших за 15 років, жінок і дітей відправили в концтабори, а селище спалили дощенту [10, 677]. Це – Орадур-сюр-Глан – населений пункт у південно-західній Франції, в якому 10 червня 1944 р. загін есесівських карателів розстріляв усіх чоловіків, а жінок і дітей заживо спалив у церкві. З 648 жителів загинуло 642 [11, 568]. Про не менш трагічну долю мешканців с. Хатинь у Білорусі у радянські часи багато говорилося. Менш відомою є інформація, що в Україні повністю або частково спалених з жителями сіл нараховується понад дві з половиною сотні. На окупованій фашистами території України було знищено 790 партизанських населених пунктів, а 260 спалено разом з людьми. Тільки на Чернігівщині замордовано майже 128 тис. чоловіків, жінок та дітей [14, 2].

Я народилася у м. Корюківка, для жителів якої перші березневі дні – дні скорботної пам'яті. Біль корюківської трагедії вмістив у собі 49 білоруських хатиней, 41 чеську лідіце, 12 французьких орадурів. Згідно з висновком Корюківської районної комісії по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників від 2 вересня 1944 р. у місті було по-звірячому закатовано майже 7 тис. чоловік, спалено 1390 дворів [15, 99]. Персональним обліком вдалося встановити імена лише 1388 жертв, решта так і залишилися не ідентифікованими [15, 99].

Корюківка – це єдиний районний центр, єдине місто, яке було знищене дощенту, буквально стерте з лиця землі. Чому? А тому, що Корюківщина – це партизанський край.

Почалося все 27 лютого 1943 р. Партизанська розвідка повідомила, що у корюківській тюрмі окупанти утримують кількасот місцевих жителів, яких мають розстріляти. Серед в'язнів знаходилися Мишко та Петро Ступаки – сини одного з партизанських командирів Феодосія Ступака. Командування з'єднання вирішило звільнити людей. Для проведення операції було виділено кілька загонів, у тому числі під командуванням Ф.І. Короткова та Д.І. Рванова. Біля в'язниці розгорівся запеклий бій. Ф. Ступак підбіг до дверей тюрми і намагався їх відчинити. Але не судилося йому побачити своїх дітей: його застрелив німецький солдат, який засів у приміщенні лікарні. В результаті партизанської операції був розгромлений ворожий гарнізон, звільнені арештанти.

Після цього місто наче вимерло, причаїлось, немов чекало біди. І вона не забарилася. 1 березня німецькі карателі оточили місто і почали криваву розправу. Під виглядом перевірки документів людей заганяли до приміщень ресторану, їдальні, клубу, інших громадських закладів і там розстрілювали. Методично обходячи подвір'я за подвір'ям, карателі убивали господарів, а будівлі підпалювали. Якщо хтось намагався сховатися, то його живцем кидали у полум'я [15, 98]. Про ці звірства розповідають свідки тих страшних подій. Житель м. Корюківка Л. Тихоновський згадує: “Все почалося з крайніх вулиць. Кати заходили до хат, де збирались люди (у гурті не так страшно). Вбивали всіх. Йшли від хати до хати, а за ними йшли ті, які підпалювали все” [12, 6]. “Мені було тоді 10 років, – розповідає Віктор Семенович Анапрієнко, ще одна з жертв трагедії, – дитина ще, але те лихо, мені запам'яталося на все життя... Одного весняного вечора почули шум у лісі. Коли це їде машина. Вийшли німці з автоматами. Загнали в хату всіх. Душ, мабуть, 70. Баба мені каже: “Лізь під піч.” Та я не поліз. Зайшли до другої кімнати і почали стріляти. Мати впала на мене, захистила від кулі, а сама стікала кров'ю. Карателі справу свою зробили, вийшли з хати, потім підпалили...” [16, 6].

Люди до останньої миті, не вірили, що їх буде покарано за чийось вину у такий жахливий спосіб. Очевидець трагедії Валентина Скороход (1929 р.н.) згадує: “Думали, що вбивають партійних. А потім бачимо – усіх. Дітей кидали у вогонь і дорослих. Вбивали усіх, а половина були поліцаї – свої, німців менше було. Були продажні шкури”. Люди кричали: “Паночки, ми нічого поганого вам не зробили, це якась помилка...”, – і скошені кулями падали на землю, як снопи [8, 8].

Кати не жаліли нікого, вбивали усіх підряд. Про долю свого дядька Андрія Михайловича Буханова розповідає Ніна Савеліївна Громова: “Побачивши німців у вікно, Андрій з дружиною Надею вискочили за хату, сховалися. У хаті залишилася мала дитина. Думали забрати її з собою, а Надя каже: “Дитину ж не вб'ють. Хай залишається у колісці, бо почне кричати і нас помітять”. Але, повернувшись, побачили застрелену дитину у колісці... Не віриться, що таке було, але ж... Ізверги”.

У Корюківці знищували всіх, не зважали, що це родич поліцая. Н.Громова розповіла про свою бабусю Наталію Іванівну Буханову: “Її німець поранив у ліве плече, навиліт. А вона, поранена, пішки дійшла аж до Милейок і розповідає: “Бачу, їде на коні німець і кричить: “В хату, матко, в хату!” А я стою і кажу: “Я старости мати”. (У неї зять був старостою – Авт.). А він, собашник, вистрелив у мене і поїхав”.

Три дні, 1, 2 і 3 березня 1943 р., багряна заграва висіла над Корюківкою. Горіли хати, повсюди – на вулицях, подвір’ях, городах лежали побиті дорослі і діти. Три дні карателі глумились над безвинними людьми. Вранці приїздили на автомашинах, а надвечір закінчували свою розбійницьку “роботу” і спокійно поверталися відпочивати до м. Щорс. Наступного дня знову приїздили добивати, допалювати. До речі, гітлерівський генерал Адольф Хойзінгер, за наказом якого Корюківка була стерта з лиця землі разом з жителями, навіть не постав перед судом у Нюрнберзі. Його віднесли до категорії “злочинець за письмовим столом”. Довгий час по війні він працював інспектором бундесверу, а потім обіймав керівний пост у НАТО з місцем проживання у США. Заробив солідну пенсію [2, 6].

Декому пощастило врятуватися з того страшного пекла, але, повертаючись додому, люди бачили жахливу картину. Згадує Лаврін Несторович Савченко: “Прийшов, відчинив двері сіней. Тихо. Ніде нікого. Бачу кров, кров, кров... Кров ллється рівчаком із дальшої кімнати. Ступаю по крові, відчиняю двері. О, Боже! Святий Спасителю! Те, що я побачив, не дай Бог нікому бачити. Всі, хто був у хаті, – постріляні. Кров’ю забризкані стіни, двері. Хто сидів, хто лежав – усі мертві! Бачу своїх: у старшого 14-річного сина прострелені груди, ще двоє лежать ниць, тещь за столом з розтрощеною головою, дружина з 2-річним сином сиділа під стіною. У синопка пробита голівка. Більше нічого не бачу...” [1, 1].

Чи можливо було уникнути трагедії? На моє питання: “Як ви думаєте, може б фашисти не спалили Корюківку, якби партизани не розгромили німецький гарнізон і не визволили в’язнів?” – очевидці, з якими я розмовляла, відповідали по-різному. Ольга Петрівна Корінь вважає: “Був в отряді із Тихоновичів мужчина, а його двоє дітей там сиділо (у тюрмі – Авт.). Надо було тюрму освободити, щоб дітей спасти, розумієте. От дело в чом. Я теж думала про це, но надо ж било дітей виручать. Може, конечно, якби партизани не напали, дак Корюковку не палили, но надо ж було нападати, надо било дітей спасать, розумієте. Я лічно так смотрю на це”. В. Скороход сказала: “Хто його знає. Знайшли б причіпку. Хоча тоді було так, що за одного німця вбивали всіх... А Коротков? Год просидів у куцах. А скільки людей погинуло через нього. А, може, нічим було воювати? Хто його зна”.

Таких звірств, які були вчинені у Корюківці, історія ще не знала. Корюківська трагедія дійсно сприймається як прояв політики тотального винищення. Ось що говорив генерал Шреєр, начальник охоронної поліції на території Київської області, на судовому процесі у січні 1946 р.: “Треба було під виглядом боротьби з партизанами знищити більшу частину українського народу, а тих, хто залишилися, переселити на північ. Взагалі треба було застосовувати драконівські закони проти населення України” [3, 59].

Але очевидно, що й партизани дошкуляли окупантам. Ще 13 травня 1941 р. уряд фашистської Німеччини затвердив директиву “Про військову підсудність у плані “Барбаросса” і про особливі повноваження військ”. Директива орієнтувала на знищення не тільки партизан, але й тих, хто їм допомагав [3, 38]. Наказ німецького коменданта Корюківки у цьому плані був однозначним: “Попереджаю населення сіл Гути Студенецької, Перелюба, Тихоновичів і Корюківки, що, коли воно не припинить

зв'язків із партизанами, названі села будуть спалені, а їхні мешканці розстріляні”[8, 8]. Подібні оголошення-попередження поліцаї розвісили у всіх населених пунктах округи. Що це була не пуста погроза, знали всі, адже ще 23 березня 1942 р. гітлерівці спалили с. Єліне разом з 296 жителями та с. Мостки, розташоване неподалік, 13 серпня – с. Ключи і 128 його жителів. Це зовсім поруч Корюківки – за 30 км [8, 8]. Свідок тих подій, мешканка м. Корюківки Галина Данилівна Іващенко згадує: “У кого в хаті побули партизани – німці не прощали”.

На сьогоднішній день ставлення до партизанських дій неоднозначне. Досить часто лунають голоси невдоволення та осуду. Мовляв, часто їхні дії були зайвими, занадто “геройськими”, що тягнуло за собою неминучі каральні акції з боку ворога. Мабуть, у цьому є доля правди. Особливо, якщо брати до уваги інформацію деяких новітніх публікацій. Зокрема, Ю. Краснощок у своїй книжці “Диявольська гра” говорить, що “ЦК партії більшовиків, НКВС, Штаб партизанського руху за наказом Сталіна стали вдаватися до різних провокацій, які викликали б жорстокі репресії окупантів проти мирного населення... Ці дії були спрямовані на підштовхування населення до помсти ворогу, а це вело їх масово в партизанські загони” [5, 196].

Природно, що самі учасники партизанського руху, особливо, з рядових, це заперечують. Варто процитувати слова партизанки, жительки м. Корюківка Марії Кирилівни Скрипки: “Штаб знаходився у Єлицьких лісах. І приходить разведка і каже: “Корюковку спалили!” А ми не знали, ми не знали, що Корюковку палили. Ми далеко були, в Єлицьких лісах. Зараз кажуть, що партизани знали, бачили. Не, ми не знали!”

Проте є й така версія: коли німці палили Корюківку, деякі партизанські загони були поруч – під хутором Високим, а це всього за 10 км від міста. Заграву не можна було не побачити. Крім того, карателі приїздили на розправу із Щорса, який розташований за 25 км від Корюківки, їхали вони лісовою дорогою, де можна було б організувати засідку [6, 5].

Показовим є також уривок з книжки спогадів знаменитого партизанського генерала О.Ф. Федорова. У ніч з 4 на 5 березня 1943 р. він, командир з'єднання, секретар підпільного обкому партії повернувся з Москви на Чернігівщину. Відразу після приземлення він наказав доповісти про останні події. Згідно з його мемуарами, перше, про що йому розповіли – поява в розташуванні з'єднання партизанського загону Лисенка, якого вважали ще рік тому зрадником [13, 500]. Після двох сторінок тексту про це – кілька промовистих речень: “Рассказали товарищи и о наиболее значительных боевых операциях, проведенных в наше отсутствие. Самым интересным и удачным был налёт на Корюковский гарнизон. Не забыли наши партизаны этот городок” [13, 501]. Жодного слова про трагедію міста, ніби це їх і не стосувалося. Через кілька годин О.Ф. Федоров приступив до виконання приємної місії – від імені Верховної Ради СРСР вручив партизанам ордени та медалі [13, 504].

Нам тепер важко судити про ті далекі події. Крізь призму багатьох років вони можуть виглядати викривленими то в один, то в інший бік. Це питання потребує подальшого всебічного і об'єктивного вивчення. Партизанський рух багато зробив для наближення Перемоги, але факт залишається фактом: сотні тисяч людей відповідали своїм життям за інколи малоефективні, але ефектні акції.

¹ Доропій І.О. Боже, святий Спасителю! // Маяк (Корюківка). – 2003. – 1 березня.

² Корнієвська Д. Цього вимагає пам'ять // Маяк. – 2003. – 19 квітня.

³ Корюківка – наша біль і любов / Ред. В.Є. Устименко. – К., 2003. – 140 с.

⁴ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – 660 с.

⁵ Краснощок Ю. Диявольська гра: Документальний детектив. – К., 2002. – 528 с.

- ^{6.} Левенок І. Ціна крові // Сіверщина (Чернігів). – 2003. – 7 березня.
- ^{7.} Муковський І.Т., Лисенко О.Є. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни / За ред. В.Д. Конашевича. – К., 1996. – 586 с.
- ^{8.} Павленко С. Чорний понеділок // Голос України. – 2003. – 1 березня.
- ^{9.} Полторак А.И. Нюрнбергский эпилог. – М., 1969. – 560 с.
- ^{10.} Советская историческая энциклопедия / Ред. Е.М. Жуков. – М., 1965. – Т. 8.
- ^{11.} Советская историческая энциклопедия / Ред. Е.М. Жуков. – М., 1967. – Т. 10.
- ^{12.} Тихоновський Л. А насправді було так // Маяк. – 2003. – 29 березня.
- ^{13.} Федоров А.Ф. Подпольный обком действует. – К., 1986. – 784 с.
- ^{14.} Халіман І. Щоби миру повік цвісти // Маяк. – 2003. – 8 березня.
- ^{15.} Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.): Сб. док. и материалов. – К., 1978. – 420 с.
- ^{16.} Яремчук Н. Від кулі мати захистила... // Маяк. – 2003. – 8 квітня.